

УДК 930.2:780.614.1(477)«18/19»

КЛАПЧУК Валерія,
аспірантка Ніжинського державного університету
імені Миколи Гоголя (м. Ніжин, Україна)
ValeriaKlap@ukr.net
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0936-2142>

КОБЗАРСТВО ТА БАНДУРНИЦТВО В УКРАЇНІ У ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ ст.

У статті розглядається історіографія кобзарського та бандурного мистецтва другої половини ХІХ – початку ХХ ст. Встановлено, що праці, написані в імперський період, відіграють вагомe значення для вивчення розвитку бандурного мистецтва. У статті охарактеризовано роботи таких вітчизняних авторів, як М. Лисенко, Ф. Колесса, Н. Сумцов, Д. Яворницький та ін. Визначено, що ці наукові розвідки присвячені таким темам: персоналії кобзарів та бандуристів, особливості музичного інструментарію, освітній простір, різноманітність репертуару, дослідження героїчного епосу, думознавство. Доведено, що публікації характеризуються джерелознавчим характером і фактографічністю.

У статті використано такі наукові методи: аналіз, синтез, систематизація, класифікація, описовий, порівняльний, історико-генетичний.

Історіографія бандурного мистецтва другої половини ХІХ – початку ХХ ст. несе ціннісне значення цієї традиційної мистецької ланки в досліджуваний період.

Ключові слова: кобзарське мистецтво, бандурне мистецтво, кобзарі, бандуристи, думи, козацтво, історіографія.

KOBZARSTVO AND BANDURA PLAYING IN UKRAINE IN THE NATIONAL HISTORIOGRAPHY OF THE SECOND HALF OF THE 19TH – EARLY OF THE 20TH CENTURIES

The article examines the historiography of kobza and bandura art of the second half of the 19th century – early of 20th century. It is established that the works written during the imperial period are of great importance for the study of the development of
КЛАПЧУК Валерія

bandura art. The article reveals the works of such domestic authors as M. Lysenko, F. Kolessa, N. Sumtsov, D. Yavornytskyi, and others. It is determined that these scientific researchers are devoted to the following topics: the personalities of kobzars and bandura players, features of musical instruments, educational space, diversity of repertoire, research of the heroic epic, and dums studies. It is analyzed that the publications are characterized by their source and factual nature.

The following scientific methods were used in the article: analysis, synthesis, systematization, classification, descriptive method, comparative method, historical and genetic method.

The historiography of kobza and bandura art of the second half of the 19th – early 20th centuries bears the value of this traditional artistic element in the period under study.

Keywords: *kobzarstvo, bandur art, kobzari, bandurists, dumy, Cossacks, historiography.*

Постановка проблеми. Незважаючи на значний обсяг наукових праць, присвячених розвитку бандурного мистецтва в Україні, історіографія питання залишається недостатньо вивченою й потребує детального дослідження. Посідаючи вагоме місце у структурі історичної науки, пізнання культури має важливе значення для реконструкції загальнонаціональної історії. Дана наукова розвідка має на меті систематизувати важливі опубліковані праці історичного, мистецтвознавчого та музикознавчого напрямків.

Бандурне мистецтво залишається одним з вагомих питань історії розвитку культури України. Ця традиційна мистецька ланка мала значний вплив на соціально-культурний, національно-духовний, громадянський розвиток нашої країни. Відомий історик Михайло Грушевський наголошує, що Україна в період XIV – XVI ст. пройшла через етапи гноблення та насадження іншими державами (Польща, Литва) на власні землі своїх політичних, суспільних та культурних поглядів [3, с. 3-4]. Саме цей час ми характеризуємо, як перші свідчення про використання бандури у вітчизняному музичному мистецтві та початковий етап виникнення бандурництва на українських теренах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Одними з найвагоміших досліджень, присвячених темі історіографії бандурного мистецтва, вважаємо

праці Л. Павленко [10] й С. Тетері [25]. Дослідники проаналізували роботи, підготовлені у другій половині ХІХ – на початку ХХ ст. Слід відзначити, що вибрана нами тема дослідження ще не достатньо вивчена.

Метою статті є аналіз історіографії бандурного мистецтва другої половини ХІХ – початку ХХ ст. на основі праць вітчизняних та російських авторів.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх років українські науковці в дослідженнях бандурного мистецтва та під час вивчення соціокультурних процесів в історії України звертаються до аналізу так званої «історії культури». На думку українських мистецтвознавців В. Боканя та Л. Польового, національна культура для українського народу це – історичне відкриття, яке являє собою самодостатню структуру і визначає відповідні роль, місце і значення в історичному контексті [2, с. 3].

Протягом усього свого розвитку помітну роль в історії України відіграє бандурне мистецтво як частина різнобічної музичної культури. Однак, попри детальне висвітлення в низці наукових досліджень, бандурне мистецтво як частина соціокультурної історії не було комплексно проаналізоване в межах обраного хронологічного проміжку.

Історіографію досліджень бандурного мистецтва класифікуємо за хронологічним принципом. Умовно виділяємо три етапи. Перший – «імперський» (хронологічно до 1917 р.), другий – «радянський» (1917 – 1991 рр.), третій – «сучасний» (з 1991 р. до сьогодення).

В даній науковій розвідці нами буде досліджено «імперський етап». В цей період українські та зарубіжні дослідники звертають увагу на унікальне та самобутнє мистецтво кобзарів та лірників, музичний інструментарій, винятковий репертуар, особливості їх побуту й освітній простір. Варто зауважити, що автори були сучасниками виконавців і часто особисто чи заочно з ними знайомими. В основу своїх робіт науковці закладали зустрічі з виконавцями, їх творчу

діяльність. Публікації характеризуються джерелознавчим характером та фактографічністю.

Першим вітчизняним науковцем, який зробив усебічне дослідження музичного інструментарію українців, зокрема кобзи і бандури, був М. Лисенко. Відкрив свої наукові розвідки працею «Характеристика музичних особливостей дум і пісень, виконуваних кобзарем Вересаєм» [8]. Вперше праця була опублікована в 1873 р. Використовуючи репертуар О. Вересая як підґрунтя для досліджуваного матеріалу, М. Лисенко звертає увагу на його кобзу, її будову, стрій, як основу для розуміння предмету української музики усної традиції. У «Характеристиці...» автор спробував комплексним методом досягнути кобзарське мистецтво як унікальне явище світової музичної культури в тріаді його основних компонентів – музичного інструментарію (кобза-бандура), виконавця (кобзаря) та його репертуару.

У цій роботі М. Лисенко характеризує кобзу, змішуючи її з бандурою. На думку вченого, кобза чи бандура «зовнішньою формою нагадує ... іспанську гітару. Інструмент цей ... походження дуже давнього, бо він схожий з інструментами східних народів, наприклад біною китайською чи індійською» [8, с. 17].

У праці «Народні музичні інструменти на Україні», яка вийшла у світ в 1893 р. М. Лисенко більш детально описав кобзу О. Вересая, будову інструмента та подав зображення [7]. Розгорнуто аналізуючи морфологію, стрій і способи тримання інструмента (скісний та перпендикулярний), автор заглиблюється в питання приструнків, якими українська бандура була обладнана (за О. Рігельманом) лише наприкінці XVIII ст. Порівнявши кобзу О. Вересая з бандурою (за описом О. Рубця), автор дійшов висновку, що стрій приструнків (як і басів) не був однаковим і залежав від виконуваного репертуару [8, с. 19].

Продовжив вивчення кобзи і бандури визначний етнограф Ф. Колесса. Зокрема, походження української кобзи-бандури вчений пов'язував з розвитком

українських народних дум, які брали свій початок з жанрів традиційної поховальної обрядової музики українців (плачами й голосіннями) та середньовічним билинним епосом епохи Київської Русі. У видатній праці «Мелодії українських народних дум» [6] музичному інструментарію (кобзи-бандурі й лірі) присвячено окремий розділ. Уперше робота була опублікована двома серіями в 1910-1913 рр. у «Матеріалах до української етнології» Наукового товариства ім. Шевченка. Погоджуючись з М. Лисенком та О. Фамінциним, Ф. Колесса відзначає, що дві назви вживаються в українській мовній спільноті як синоніми для визначення того самого інструменту, хоча в XVII–XVIII ст. «це були два окремі (за О. Рігельманом) інструменти – сільський і міський» [6, с. 59].

Учений підсумовує теорію М. Лисенка та О. Фамінцина щодо походження та появи кобзи в інструментарії українців. «Кобза була відома ще половцям, відтак кримським татарам, від яких, за здогадами О. Фамінцина, перейняли її козаки. У XVI столітті вона була вже загальноновживаним інструментом на Україні» [6, с. 59]. Так як відсутня інформація про стрій і вигляд давньої кобзи, «певне лише те, що це був інструмент типу лютні, схожий на теперішню кобзу-бандуру, що прийшла до нас з Заходу» [6, с. 59]. Англійська пандора XVI ст., пройшовши шлях із Західної Європи, з італійськими музикантами осіла в Польщі (приблизно у XVIII ст.), і з тих пір під назвою бандури поширилася в Україні. Більш досконалий та елітарний інструмент з розмаїттям струн, бандура спочатку осіла по містах серед козацтва, а потім перейшла до рук народних виконавців. Перейнявши назву від кобзи, бандура стала в Україні улюбленим народним інструментом.

Розбираючи будову бандури, Ф. Колесса помічає зміну її форми в побутуванні на Україні та підсилення звучання шляхом додаткових струн на корпусі – т. з. «приструнків» [6, с. 60], появу яких, за О. Фамінциним, він датує

XVIII ст. Техніку гри вчений не досліджує, проте зупиняється на аналізі строїв бандур, зокрема інструмента Михайла Кравченка.

Уперше поміж інших дослідників, при вивченні кобзи й бандури Ф. Колесса акцентував увагу на існуванні різних виконавських стилів в українській епічній традиції. Так, стиль кобзаря М. Кравченка вчений характеризує як архаїчний, а Г. Гончаренка – більш багатший та різноманітний [6, с. 61]. Також вчений відмічає, що відмінності у звукорядах інструментів, способів тримання, способів гри на них пояснюються існуванням різних регіональних шкіл бандурного виконавства [6, с. 62].

Зокрема, в фундаментальному дослідженні О. Фамінцина «Домра і схожі на неї інструменти: балалайка, кобза, бандура, торбан, гітара» («Домра и сродные ей инструменты...») доводиться, що інструменти, які є національною гордістю українського та інших народів світу, є запозиченими. Автор стверджує, що кобза прибула від народів Сходу, а бандура від англійців, і що вона на Україні «витіснила і замістила собою...древню кобзу, успадкувавши від останньої її ім'я» [30, с. 36]. З ним погоджуються М. Сумцов та Д. Яворницький, які зазначають, що слово «кобза» знайоме різним туркам, татарам, угорцям [24, с. 634; 37, с. 96].

Описуючи мистецьке життя кобзарів за доби козаччини, Д. Яворницький коментує, що запорізька кобза – це складний інструмент, який має виняткову будову та містить 12 струн (6 струн та 6 приструнків) [37, с. 96]. Зважаючи на те, що кобза та бандура відігравали визначну роль в підтримці бойового духу козаків, збереженні національної історії, автор вкотре зауважує, ці інструменти були найпопулярнішими серед козацької спільноти [37, с. 95-98]. Кобза, на думку науковця, високо цінувалась запорожцями та нерідко вони самі складали пісні, думи й брали її до рук [40, с. 178].

З рукописів дослідника історії українського козацтва Д. Яворницького дізнаємося, бандура конструктивно та ж сама кобза, тільки вдосконалена, що

робить її звучання, кращим і багатшим [5, арк. 5, 6 зв]. Незважаючи на те, що ці інструменти подібні за зовнішнім виглядом, вони різні як за походженням, так і за способом гри на них. На кобзі струни притискаються як на гітарі та інших струнних щипкових інструментах, в той час як на традиційній бандурі не застосовується метод вкорочення струн пальцями лівої руки.

Зокрема в розвідці «Запорожье в останках старины и преданиях народа» (Ч. I) автор згадує, що в приватній колекції Олександра Поля серед предметів козацької доби є бандури та картини, на яких зображено виконавців. На одній з картин зображено групу з шести козаків, один з них грає на бандурі, а інший танцює перед ним в присядку. На іншій картині відтворено характерника, граючого на інструменті, з атрибутами його доби та віршованим написом внизу картини [38, с. 58-59]. Також в особистих речах Івана Чуприни, що проживав у Новомосковську, є картина із зображенням запорожця з круглою восьмиструнною бандурою в руках. Картина також має внизу віршований напис [38, с. 73-75]. Так, серед предметів приватної колекції Георгія Олексієва є картина із зображенням бандуриста [38, с. 102-103]. Таким чином, цей інструмент є популярним та поважним серед козацької спільноти й активно зображувався на народних картинах «Козак Мамай».

Так, у другій частині «Запорожье в останках старины и преданиях народа» Д. Яворницький починає свою оповідь з розмовою із нащадком козака, 116-річним Іваном Россолодою. Останній стверджував, що козацьке життя не можливе без танців та музики. І вкотре згадує велику кількість музичних інструментів, серед яких і кобзу, як інструмент, що мав велику популярність серед козаків, подаючи його характеристику [39, с. 15].

Як згадує А. Шафонський у праці «Чернігівського намісництва топографічний опис» («Черниговского наместничества...») уже з XVI ст. тут побутують такі музичні інструменти, як скрипка, гуслі, цимбали, бандура, кобза, дудки та волинки [36, с. 26]. За доби козаччини в Україні значного поширення та

популярності набуває інструментальна музика. Саме в цей період активно розвивалися мистецькі тенденції через професіоналізацію творчості музикантів.

Відносно мало інформації міститься про прізвища та ім'я виконавців доби козаччини. Однак, у праці В. Ястребова відомо про двох зрячих бандуристів XVIII ст. – Данила Бандурку та Гринька Кобзаря [42].

Вагомим дослідженням є праці українського етнографа, фольклориста М. Сумцова, які стосуються теми вивчення кобзарства [19; 22], інструментарію [16], персоналіїв [15], дослідження кобзарського репертуару [17; 18; 20; 23]. Він є автором-укладачем програми зі збирання даних про кобзарів та лірників [21]. За цією програмою можна було всебічно зафіксувати їх життя та діяльність. До її змісту входили біографічні дані, мандрівки, місце постійного проживання, відношення селян до виконавців, дані про вчителів з гри на інструменті та співу. Програма являла собою точну (за можливістю) фіксацію запису пісень, замалювання чи фотографування кобзарів та лірників. Цей доробок М. Сумцова був першою та унікальною спробою в українській етнологічній науці за різними параметрами дослідити побут і творчість народних співців та музикантів.

У праці М. Сперанського «Малоросійська пісня в старовинних російських друкованих пісенниках» («Малорусская песня в старинных...») автором розкрито інтерес до української народної пісні, її популярність у кінці XVIII – на початку XIX ст. у різних збірниках пісень, відображено різноманіття українських народних пісень за характером та змістом. Дослідник вказує, що пісенники збереглися в малій кількості. Автор додає список збірників з українськими народними піснями [11].

М. Сперанський активно збирав інформацію про видатних кобзарів, яку вмістив у ґрунтовну працю «Південно-російська пісня і сучасні її носії (з приводу Т. М. Пархоменка)» («Южно-русская песня...») [12]. Особисті зустрічі з виконавцем надали важливу інформацію про особливість інструментарію, репертуар виконавця, який включав популярні думи, псалми, духовні вірші,

сатиричні й інші пісні, інструментальні твори. Автор відмічає, що репертуар був доволі широкий, але він не вичерпує всього того, що знав Т. Пархоменко [12, с. 110]. В цій роботі автор аналізує роботу братств, класифікує пісні та думи, поширені в різних регіонах [12]. М. Сперанський відмічає, що відсутність попиту серед народу стала причиною витіснення дум із репертуару народно-професійних виконавців. Адже саме народ, як відзначив автор, був основним слухачем творчості кобзарів-бандуристів [12, с. 143]. Інша причина, яка впливає на неактуальність козацького епосу, була в економічних процесах (урбанізація села, перехід до капіталістичної системи відносин тощо) [12, с. 143-144].

Великий прошарок писемних джерел за імперського періоду присвячений героїчному епосу. Ця частина народної культури представлена в кожному суспільстві й відображена в різноманітних формах. В українському фольклорі функцію героїчного епосу виконують думи – епічні пісні, які описують історичні події XV-XVII ст. (татаро-турецька навала, польсько-литовський гніт, відвагу українських козаків).

Думи як частина кобзарського репертуару активно потрапляють у поле наукових досліджень. Перша невеличка збірка українських народних дум, записаних на Полтавщині (всього дев'ять), була вміщена у праці М. Цертелева «Досвід збирання старовинних малоросійських пісень» («Опыт собрания старинных...») [35]. Далі у світ виходять збірки М. Максимовича [9], І. Срезневського [13], В. Антоновича, М. Драгоманова [1].

У нескінченних мандрівках українськими землями, Д. Яворницький збирав та вивчав етнографічні матеріали. У своїх розвідках вчений багато записав пісень та дум. Д. Яворницький стверджує, що українські думи та пісні за своїм глибоким драматизмом, поетичним наповненням займають першість серед зразків слов'янської творчості. Відвагу та впевненість дарували за доби козаччини кобзарі та бандуристи [37, с. 7-8]. Проте автор зауважує, як змінився репертуар кобзаря. Якщо за доби козацтва кобзарі виконували історичні пісні та

думи, то у XIX ст. кобзар виконує гумористичні пісні та танці, іноді вірші Сковороди, що немає ґрунтового змісту [37, с. 8].

Перші кроки в історіографічному огляді праць, присвячених українських народним думам, були здійснені на початку XX ст. Так, у статті Є. Ткаченка-Петренка «Думи в виданнях та дослідженнях» («Думы в изданиях и исследованиях») [27] уперше подано аналіз і систематизацію всіх на той час досліджень. Згідно хронології автор розглянув праці про думи І. Срезневського, М. Максимовича, П. Куліша, М. Костомарова та ін. Важливим науковим здобутком першого історіографічного дослідження є його практично-довідкове значення.

М. Халанський у дослідженні «Малоросійська дума про Байду» («Малорусская дума про Байду») [33] припустив, що дума запозичена з полуднево-слов'янської поезії, підкреслюючи, що цей твір не належить до історичних пісень.

Цінними для вивчення української народної пісенності стали доробки музично-етнографічної комісії, організованої при Етнографічному відділі Імператорського Товариства любителів природознавства, антропології та етнографії Московського університету на початку XX ст. За роки свого існування, учасники комісії активно вивчали українську музичну культуру. Зокрема, записані пісні від виконавців Полтавської, Подільської та інших губерній [41, с. 8].

Члени УНТ (Українського Наукового Товариства) зібрали найбільшу кількість етнографічних матеріалів, присвячених народній пісенній творчості. Так, упродовж 1909-1910 рр. була видана велика праця І. Єрофєєва «Українські думи і їх редакції» [4]. Автор керувався визначенням дум, сформульованим П. Житецьким, яке містило такі основні ознаки: розповідний речитативний стиль, нерівномірність вірша, ліризм, реалістичність сюжету, домінуюча ідея прагнення до свободи. Опираючись на це визначення, І. Єрофєєв виокремив

думи з українського пісенного матеріалу, згрупував їх на історичній побутіві в хронологічному порядку з 1800 р., із зазначенням місця, де ця дума була складена. Автор констатував, що найбільша кількість дум належала Полтавській губернії, далі, відповідно, – Чернігівській, Харківській, Катеринославській, Київській. Шляхом аналізу текстів дум І. Єрофеев довів, що народна творчість Чернігівщини відрізнялася більшим консерватизмом порівняно з Полтавщиною.

У праці А. Степовича «До питання про походження дум» («К вопросу о происхождении дум») автор аналізує статтю «Думи» польського дослідника Ф. Равіти, надруковані в польському літературно-художньому щотижневику «Тигодник» (Варшава, 1890 р.) [14]. Автор заперечує думку Ф. Равіти, що «думи це зовсім не пісні, а декламація, речитатив, якій за звучанням точно такий, як і в грецьких співців...» [14, с. 107]. А. Степович констатує, що думи засновані на римуванні.

І. Франко також відіграв важливу роль у процесах дослідження української народної пісні та думознавстві. У своїх працях автор використовує широку джерельну базу, історичні документи на різних мовах. І. Франко застосовував до текстів дум критичний аналіз. Серед великої кількості (понад 50) науково-етнографічних праць автора виділяються передусім фундаментальні «Студії над українськими народними піснями». При аналізі пісенних творів науковець звернув увагу на зв'язок пісні з народом, його життям, історією, світоглядом. Кожна розвідка І. Франка була повноцінним окремим дослідженням, в якому із застосуванням історико-порівняльного методу та розгляду усіх варіантів однієї пісні він намагався віднайти історичні причини її виникнення та побутування. Першими розвідками стали пісня «Козак Плахта» [31] та «Пісня про Правду і Неправду» [32].

Цінне джерелознавче значення мають праці про кобзарів, адже автори були їх сучасниками і могли в історичній особі взяти інтерв'ю. Так, особистість Ігната Гончаренка була частково розкрита у статті «Кобзарі Харківської

губернії» («Кобзари Харьковской губернии») дослідником П. Тіховським [26]. У ній автор описав свою зустріч з кобзарем стенографічним методом. Даючи короткі біографічні відомості, І. Гончаренко згадує свого учня Петра Древкина. П. Тіховським записані від кобзаря окремі думи, псалми, вірші. Автор відмічає, що кобзар знає деякі гумористичні пісні й танці. Крім того, вчений аналізує творчість таких кобзарів, як Ерастом Удянський, Микола Демченко, скрипаля Никифора Соломаха, і коментує, що досить цікавим є перехід виконання псалмів від кобзарів до скрипалів та гармоністів.

У статті К. Ухача-Огоровича «Коденська книга і три бандуриста» («Коденская книга и три бандуриста») [29] відображено ставлення до бандуристів за часів гайдамаччини. Зокрема, згадується про вирок «скарати на горло» трьом бандуристам – 2.01.1770 р. Прокопа Скрягу, бандурист з Остапова; 18.01.1770 р. Михайла Солового з с. Шаржипіль; 26.01.1770 р. Василя Варченка зі Звенигородки [29, с. 164-165]. Всіх цих виконавців звинувачували у зв'язках з гайдамаками. Як зазначає автор, з придушенням гайдамаччини і знищенням Запорізької Січі змінилося ставлення українського народу до виконавців. На зміну думам, люди надавали перевагу гумористичним і танцювальним пісням, що виконуються на лірі, а не на бандурі [29, с. 165].

Велика кількість досліджень присвячена постаті останнього кобзаря Остапа Вересая. Зокрема, у статті К. Ухача-Огоровича «Кобзар Остап Вересай, його думи і пісні» («Кобзарь Остап Вересай...») подано біографічні відомості, розкрито репертуарні особливості та додано тексти трьох дум – «Дума невольницька», «Дума про сестру й брата», «Дума про Йвася Коновченка». Автор ілюструє малюнком кобзу О. Вересая та описує, з яких частин складався інструмент [28]. Особливу увагу К. Ухач-Огорович звертає на спосіб гри. Так, на бандурі кобзар грає сидячи і тримаючи її в непрямому положенні. Натомість при виконанні танцювальних пісень тримає інструмент вертикально. А для

посилення звучання виконавець застосовує накладку на вказівний палець з кісточкою (дерев'яна полоска з лози або горіха) [28, с. 282].

Непересічною постаттю в культурному просторі України початку ХХ ст. є Г. Хоткевич. Це – видатний громадсько-політичний діяч, бандурист, історик, мистецтвознавець, етнограф. Г. Хоткевич пропагував кобзарське та бандурне мистецтво, активно сприяв залученню дослідників до збирання інформації про кобзарів та бандуристів. Серед численних статей і розвідок початку ХХ ст. чинне місце займає праця «Декілька слів про українських бандуристів і лірників» («Несколько слов об украинских бандуристах...») [34]. Це дослідження стало результатом доповіді Г. Хоткевича на XII Археологічному з'їзді в Харкові 15-27 серпня 1902 р., ставши визначною подією у просуванні до громадськості бандурного мистецтва. У своїй розвідці автор зробив короткий огляд розвитку кобзарського мистецтва в Україні, детально описав устрій бандури та ліри. Г. Хоткевич відзначив особливості репертуару й техніку гри кобзарів Полтавської, Чернігівської та Харківської губерній. Автор закликав підтримувати народних виконавців [34].

Висновки. Таким чином, писемні джерела «імперського» періоду відіграють важливе значення в історіографії бандурного мистецтва. Праці відзначаються джерелознавчим характером та фактографічністю. Так як автори були сучасниками кобзарів та бандуристів, особисто чи заочно з ними знайомими, то це відобразилося на актуальності та практичному значенні їхніх наукових дописів. Праці другої половини ХІХ – початку ХХ ст. присвячувалися таким важливим темам, як: персоналії кобзарів та бандуристів, музичний інструментарій, різноманітний репертуар, думознавство, освітній простір та побут виконавців. Розглянуті у цій статті роботи авторів мають наукове значення для дослідження бандурної творчості обраного хронологічного періоду. Отже, кобзарське та бандурне мистецтво – це унікальне та самобутнє явище української музичної культури, яке висвітлювалося в ряді наукових досліджень.

Список використаних джерел та літератури

1. Антонович В. Б., Драгоманов М. П. Исторические песни малорусского народа с объяснениями В. Антоновича и М. Драгоманова. Т. 1. Киев: Тип. М. П. Фрица, 1874. 336 с.
2. Бокань В. А., Польовий Л. П. Історія культури України : навч. посіб. Вид. 2-ге., допов. Київ: МАУП, 2001. 256 с.
3. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Том 4. Нью-Йорк: Книгоспілка, 1955. 535 с.
4. Єрофєєв І. Українські думи і їх редакції. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка в Києві*. 1909. Кн. VI. С. 69–83; 1910. Кн. VII. С. 17-64.
5. Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології (ІМФЕ). Ф. 8. К. 2. Од. зб. 56. Арк. 5 зв. – 6.
6. Колесса Ф. М. Мелодії українських народних дум. Київ: Наукова думка, 1969. 587 с.
7. Лисенко М. В. Українські народні музичні інструменти / ред., передм. та прим. М. Щоголя. Київ: Мистецтво, 1955. 61 с.
8. Лисенко М. В. Характеристика музичних особливостей дум і пісень, виконуваних кобзарем Вересаєм / ред., передм. та прим. М. Гордійчука. Вид. 2-ге. Київ: Музична Україна, 1973. 95 с.
9. Максимович М. О. Малороссийские песни, изданные М. Максимовичем. Москва: В Типографии Августа Семена при Императорской медико-хирург. академии, 1827. 234 с.
10. Павленко О. Генеза теоретичних досліджень бандурного виконавства. *Вісник національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*, 2016. № 1. С. 130-134.
11. Сперанский М. Н. Малорусская песня в старинных русских печатных песенниках. *Этнографическое Обозрение*. 1909. Кн. 81-82, № 2-3. С. 120-144.
12. Сперанський М. Н. Южно-русская песня и современные ее носители (по поводу бандуриста Т. М. Пархоменка). *Сборник Историко-Филологического Общества при Институте кн. Безбородко в Нежине*. 1904. Т. 5. С. 97-230.
13. Срезневский И. И. Запорожская старина. Харьков: Унив. тип., 1834–1838.
14. Степович А. К вопросу о происхождении дум. *Киевская старина*. 1892. Кн. I. С. 105-109.
15. Сумцов М. Ф. Українські співці й байкарі. Харків: Друк. Печат. Діло, 1910. 19 с.
16. Сумцов Н. Ф. Бандура. К истории южно-русских бандуристов. *Киевская старина*. 1889. Т. 26. С. 643-645.
17. Сумцов Н. Ф. Дума об Алексее Поповиче. *Киевская старина*. 1894. Кн. I. С. 1-20.
18. Сумцов Н. Ф. Заметки о малорусских думах и духовных виршах. *Этнографическое Обозрение*. 1895. Кн. 24. С. 79-107.

19. Сумцов Н. Ф. Изучение кобзарства. *Киевская старина*. 1904. Кн. X. С. 11-16.
20. Сумцов Н. Ф. К истории изданий малорусских исторических песен. *Киевская старина*. Т. X. Кн. 3. 1899. С. 939-953.
21. Сумцов Н. Ф. Программа для собирания сведений о кобзарях и лирниках. К предстоящем в 1902 г. в г. Харькове XII археологическом съезде. *Труды Харьковского предварительного комитета по устройству XII археологического съезда*. Т. I. X. 1902. С. 36-37.
22. Сумцов Н. Ф. Современное изучение кобзарства. *Из украинской старины*. 1910. С. 143-147.
23. Сумцов М. Ф. Українські думи. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка у Львові*. 1913. Т. 117-118. С. 227-234.
24. Сумцов Н. Ф. Культурные переживания. *Киевская старина*. 1889. Т. 26. С. 631-652.
25. Тетеря С. Кобзарство та бандурництво в Україні (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.): історіографія. *Наукові записки НІЕЗ «Переяслав»*. Переяслав, 2019. Вип. 15 (17). С. 149-156.
26. Тиховский П. Кобзари Харьковской губернии. *Сборник Харьковского Историко-Филологического общества*. 1902. Т. 13. С. 135-138.
27. Ткаченко-Петренко Є. Думи в изданиях и исследованиях. *Украина*. 1907. № 7-8. С. 144-185.
28. Ухач-Огорович К. Ф. Кобзарь Остап Вересай, его думы и песни. *Киевская старина*. 1882. Кн. VIII. С. 259-282.
29. Ухач-Огорович К. Ф. Коденская книга и три бандуриста. *Киевская старина*. 1882. Кн. IV. С. 161-166.
30. Фаминцын А. С. Домра и сродные ей инструменты: балалайка, кобза, бандура, торбан, гитара. Кн. 8. Санкт-Петербург: Вестник Европы, 1891. С. 313-540.
31. Франко І. Я. Козак плахта, українська народна пісня, друкована в 1628 р. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*. 1902. Т. 47. С. 1-28.
32. Франко І. Я. Пісня про Правду і Неправду. *Записки Наукового Товариства ім. Шевченка*. 1906. Т. 70. С. 5-70.
33. Халанский М. Г. Малорусская дума про Байду. *Сборник Харьковского историко-филологического общества*. 1908. Т. 15. С. 205-219.
34. Хоткевич Г. М. Несколько слов об украинских бандуристах и лирниках. *Этнографическое Обозрение*. 1903. Т. 57. № 3. С. 87-106.
35. Цертелев Н. А. Опыт собирания старинных малороссийских песен. Санкт-Петербург: В тип. Карла Крайя, 1819. 68 с.
36. Шафонский А. Ф. Черниговского наместничества топографическое описание. Чернигов, 1851. 697 с.
37. Яворницкий Д. И. Из Украинской старины. Санкт-Петербург: Изд. А. Ф. Маркса, 1900. 98 с.

38. Яворницький Д. И. Запорожье в останках старины и преданиях народа. Ч. 1. Санкт-Петербург: Изд. Л. Ф. Пантелеева, 1888. 294 с.
39. Яворницький Д. И. Запорожье в останках старины и преданиях народа. Ч. 2. Санкт-Петербург: Изд. Л. Ф. Пантелеева, 1888. 257 с.
40. Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків / пер. з рос. І. І. Сварник; упоряд. іл. О. М. Апанович; худож. В. М. Дозорець. Львів: Світ, 1990. 319 с.
41. Янчук Н. А. Записка об изучении народной песни. *Труды музыкально-этнологической комиссии*. 1906. Т. 1. С. 1-10.
42. Ястребов В. Гайдамацкий бандурист. *Киевская старина*. 1886. Кн. X. С. 379-388.

References

1. Antonovich, V., & Dragomanov, M. (1874). *Istoricheskie pesni malorusskogo naroda s obyasnieniyami V. Antonovicha i M. Dragomanova* [Historical songs of the Little Russian people with explanations by V. Antonovich and M. Dragomanov]. Kiev: Typ. M. P. Frytsa [In Russian].
2. Bokan, V., & Polovyi, L. (2001). *Istoriia kultury Ukrainy* [History of Ukrainian culture]. Vol. 2. Kyiv: MAUP [In Ukrainian].
3. Hrushevskiy, M. (1955). *Istoriia Ukrainy-Rusy* [History of Ukraine-Rus]. Vol. 4. Niu-York: Knyhospilka [In Ukrainian].
4. Yerofeiev, I. (1909). *Ukrainski dumy i yikh redaktsii* [Ukrainian dums and their editions]. *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka v Kyievi*, book 6, pp. 69-83; book 7, pp. 17-64 [In Ukrainian].
5. Institute of Art History, Folklore and Ethnology (IMFE). Fond 8. Description 2. File 56 [In Ukrainian].
6. Kolessa, F. (1969). *Melodii ukrainskykh narodnykh dum* [Melodies of the Ukrainian national councils]. Kyiv: Naukova dumka. [In Ukrainian].
7. Lysenko, M. (1955). *Ukrainski narodni muzychni instrumenty* [Ukrainian folk musical instruments]. Kyiv: Mystetstvo [In Ukrainian].
8. Lysenko, M. (1973). *Kharakterystyka muzychnykh osoblyvostei dum i pisen, vykonuvanykh kobzarem Veresaiem* [Characteristics of musical features of dums and songs performed by kobzar Veresai]. Vol. 2. Kyiv: Muzychna Ukraina [In Ukrainian].
9. Maksimovich, M. (1827). *Malorossiiskie pesni, izdannie M. Maksimovichem* [Little Russian songs published by M. Maksimovich]. Moskva: V Tipografii Avgusta Semena pri Imperatorskoi mediko-khirurg. akademii. Vol. 36 [In Russian].
10. Pavlenko, O. (2016). *Heneza teoretychnykh doslidzhen bandurnoho vykonavstva* [The genesis of theoretical studies of bandura performance]. *Visnyk natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*, no. 1, pp. 130-134 [In Ukrainian].

11. Speranskii, M. (1909). Malorusskaya pesnya v starinnikh russkikh pechatnikh pesennikakh [Little Russian song in ancient Russian printed songbooks]. *Etnograficheskoe obozrenie*, no. 2-3 (81-82), pp. 120-144 [In Russian].

12. Speranskii, M. (1904). Yuzhno-russkaya pesnya i sovremennie yee nositeli (po povodu bandurista T. M. Parkhomenka) [Southern Russian song and its modern speakers (about bandura player T. M. Parkhomenko)]. *Sbornik Istoriko-Filologicheskogo Obshchestva pri Institute kn. Bezborodko v Nezhine*, Vol. 5, pp. 97-230 [In Russian].

13. Sreznevskii, I. (1834-1838). Zaporozhskaya starina [Zaporozhye antiquity]. Kharkov: Univ. tip. [In Russian].

14. Stepovich, A. (1892). K voprosu o proiskhozhdenii dum [On the question of the origin of dums]. *Kievskaya starina*, 1, pp. 105-109 [In Russian].

15. Sumtsov, M. (1910). *Ukrainski spivtsi i baikari [Ukrainian singers and bickers]*. Kharkov: Druk. Pechat. dilo. [In Ukrainian].

16. Sumtsov, N. (1889). Bandura. K istorii yuzhno-russkikh banduristov [On the history of South Russian bandura players]. *Kievskaya starina*, Vol. 26, pp. 643-645 [In Russian].

17. Sumtsov, N. (1894). Duma ob Aleksee Popoviche [Duma about Alexei Popovich]. *Kievskaya starina*, issue 1, pp. 1-20 [In Russian].

18. Sumtsov, N. (1895). Zametki o malorusskikh dumakh i dukhovnikh virshakh [Notes on Little Russian dums and spiritual verses]. *Etnograficheskoe Obozrenie*, issue 24, pp. 79-107 [In Russian].

19. Sumtsov, N. (1904). Izuchenie kobzarstva [Study of Kobzarism]. *Kievskaya starina*, issue 10, pp. 11-16 [In Russian].

20. Sumtsov, N. (1899). K istorii izdaniya malorusskikh istoricheskikh pesen [On the history of publishing Little Russian historical songs]. *Kievskaya starina*, Vol. 10, book 3, pp. 939-953 [In Russian].

21. Sumtsov, N. (1902). Programma dlya sobiraniya svedenii o kobzaryakh i lirnikakh [A program for collecting information about kobzars and lyre players]. *Trudi Kharkovskogo predvaritelnogo komiteta po ustroistvu XII arkheologicheskogo sezda*, Vol. 1 (10), pp. 36-37 [In Russian].

22. Sumtsov, N. (1910). Sovremennoe izuchenie kobzarstva [Modern study of kobzarism]. *Iz ukrainskoi starini*, pp. 143-147 [In Russian].

23. Sumtsov, M. (1913). Ukrainski dumy [Ukrainian dums]. *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka u Lvovi*, Vol. 117-118, pp. 227-234 [In Ukrainian].

24. Sumtsov, N. (1889). Kulturnie perezhivaniya [Cultural experiences]. *Kievskaya starina*, Vol. 26, pp. 631-652 [In Russian].

25. Teteria, S. (2019). Kobzarstvo ta bandurnytstvo v Ukraini (druha polovyna XX – pochatok XXI st.): istoriografii [Kobzarism and bandurism in Ukraine (second half of the 20th – beginning of the 21st century): historiography]. *Naukovi zapysky NIEZ «Pereiaslav»*, issue 15 (17), pp. 149-156 [In Ukrainian].

26. Tikhovskii, P. (1902). Kobzari Kharkovskoi gubernii [Kobzari of Kharkiv province]. *Sbornik Kharkovskogo Istoriko-Filologicheskogo obshchestva*, Vol. 13, pp. 135-138 [In Russian].
27. Tkachenko-Petrenko, Ye. (1907). Dumi v izdaniyakh i issledovaniyakh [Duma in publications and research]. *Ukraina*, no. 7-8, pp. 144-185 [In Russian].
28. Ukhach-Ogorovich, K. (1882). Kobzar Ostap Veresai, yego dumi i pesni [Kobzar Ostap Veresai, his dums and songs]. *Kievskaya starina*, book 8, pp. 259-282 [In Russian].
29. Ukhach-Ogorovich, K. (1882). Kodenskaya kniga i tri bandurista [Code book and three bandurists]. *Kievskaya starina*, book 4, pp. 161-166 [In Russian].
30. Famintsin, O. (1891). Domra i srodnie yei instrumenti: balalaika, kobza, bandura, torban, gitara [Domra and related instruments: balalaika, kobza, bandura, torban, guitar]. Vol. 8. Sankt-Peterburg: Vestnik Yevropi [In Russian].
31. Franko, I. (1902). Kozak Plakhta, ukrainska narodna pisnia, drukovana v 1628 r. [Cossack Plakhta, Ukrainian folk song, printed in 1628]. *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka*, Vol. 47, pp. 1-28 [In Ukrainian].
32. Franko, I. (1906). Pisnia pro Pravdu i Nepravdu [A song about Truth and Untruth]. *Zapysky Naukovoho Tovarystva im. Shevchenka*, Vol. 70, pp. 5-70 [In Ukrainian].
33. Khalanskii, M. (1908). Malorusskaya дума pro Baidu [Little Russian Duma about Baida]. *Sbornik Kharkovskogo istoriko-filologicheskogo obshchestva*, Vol. 15, pp. 205-219 [In Russian].
34. Khotkevich, G. (1903). Neskolko slov ob ukrainskikh banduristakh i lirnikakh [A few words about Ukrainian bandurists and lyre players]. *Etnograficheskoe obozrenie*, Vol. 57, no. 3, pp. 87-106 [In Russian].
35. Tsertelev, N. (1819). Opit sobraniya starinnikh malorossiiskikh pesen [Experience of a collection of ancient Little Russian songs]. Sankt-Peterburg: V tip. Karla Kraiya [In Russian].
36. Shafonskii, A. (1851). Chernigovskogo namestnichestva topograficheskoe opisaniye [Chernigov governorship topographical description]. Chernigov [In Russian].
37. Yavornitskii, D. (1900). Iz Ukrainskoi starini [From Ukrainian antiquity]. Sankt-Peterburg: Izd. A. F. Marksa [In Russian].
38. Yavornitskii, D. (1888). Zaporozhe v ostankakh starini i predaniyakh naroda [Zaporozhye in the remains of antiquity and folk traditions]. Part 1. Part 2. Sankt-Peterburg: Izd. L. F. Panteleeva [In Russian].
39. Yavornitskii, D. (1888). Zaporozhe v ostankakh starini i predaniyakh naroda [Zaporozhye in the remains of antiquity and folk traditions]. Part 2. Sankt-Peterburg: Izd. L. F. Panteleeva [In Russian].
40. Yavornytskyi, D. (1990). Istoriiia zaporizkykh kozakiv [History of the Zaporozhian Cossacks]. Lviv: Svit [In Ukrainian].

41. Yanchuk, N. (1906). Zapiska ob izuchenii narodnoi pesni [Note on the study of folk song]. *Trudi muzikalno-etnologicheskoi komissii*, Vol. 1, pp. 1-10 [In Russian].

42. Yastrebov, V. (1886). Gaidamatskii bandurist [Gaydamak bandura player]. *Kievskaya starina*, book 10, pp. 379-388 [In Russian].

Рецензенти:

І. О. Демуз, д. і. н., проф.;

Л. М. Татарчук, к. і. н.

Надійшла до редакції: 14.11.2023 р.